

ART. 5. DOCHODZENIE WYDANIA SUROGATÓW

Jeżeli przedmiot świadczenia został zbyty, utracony lub uszkodzony, wierzyciel może domagać się wydania wszystkiego, co dłużnik uzyskał w zamian za ten przedmiot albo jako naprawienie szkody.

A. Podstawy regulacji

A.1. Analiza prawnoporównawcza – źródła

Proponowany przepis to odpowiednik art. 475 §2 k.c. Zmiany mają charakter językowy (np. w miejsce pojęcia „rzeczy” użyty został szerszy znaczeniowo „przedmiot świadczenia”), przyjmując stylistykę stosowaną w całej pozostałej regulacji projektu.

W projektach europejskiego prawa umów brak analogicznych regulacji; nie zawiera jej także CISG. W prawie obcym analogiczną normę wyraża §285 BGB. Regulacja niemiecka, jak aktualne ujęcie kodeksu cywilnego, wiąże tę sankcję ściśle z następczą niemożliwością świadczenia.

A.2. Uzasadnienie regulacji i założenia politycznoprawne

Proponowana regulacja zachowuje dotychczasowe rozwiązanie przyjęte w prawie polskim. Jest to rozstrzygnięcie konfliktu co do osoby (wierzyciela albo dłużnika), której mają przypaść surogaty utraconego lub zbytego osobie trzeciej świadczenia. Jak wyżej zaznaczono, projekty europejskiego prawa umów nie przyznają prawa do surogatów (jako roszczenia wyłącznego, gdy dłużnik nie odpowiada za naruszenie zobowiązania, lub jako roszczenia alternatywnego do odszkodowania, jeżeli dłużnik odpowiada za naruszenie zobowiązania). W naszej ocenie politycznoprawne rozstrzygnięcie przyjmowane dotychczas przez prawo polskie słusznie wyważało rozkład praw i obowiązków powstających w związku z niemożliwością spełnienia pierwotnego świadczenia i pojawieniem się jego surogatów. W takiej sytuacji wierzyciel powinien mieć zapewnione prawo do ich domagania się, w przypadku zobowiązań wzajemnych samemu wówczas spełniając swoje świadczenie.

B. Komentarz

B.1. Cel i znaczenie regulacji

Brak tego przepisu oznaczałby, iż surogaty zawsze zachowuje dłużnik, zaś interes wierzyciela jest albo zaspokajany jedynie poprzez odszkodowanie (w sytuacji, gdyby ponosił on odpowiedzialność za naruszenie zobowiązania – art. II.18 § 1), albo – jeżeli dłużnik nie ponosi odpowiedzialności za naruszenie zobowiązania – interes wierzyciela w ogóle nie jest zaspokajany (poza ewentualnym odzyskaniem spełnionego przez niego świadczenia). Przepis ten ma umożliwić wierzycielowi żądanie surogatów w miejsce świadczenia, którego już nie może się domagać. Wierzyciel jest bowiem tym podmiotem, który powinien odnieść gospodarcze korzyści z pojawienia się surogatów świadczenia przypisanego mu na podstawie umowy. Zarazem podlegają one zaliczeniu na poczet należnego wierzycielowi odszkodowania, jeżeli dłużnik ponosi odpowiedzialność za naruszenie zobowiązania (art. II.18 § 1).

B.2. Kontekst regulacji – zakres zastosowania

Komentowany projekt przepisu jest ściśle powiązany z regulacją art. II.4. Roszczenie o surogaty powstanie z pewnością w pierwszej z sytuacji wskazanych w art. II.4 § 1, tj. w razie niemożliwości świadczenia, zarówno pierwotnej, jak i następczej. Do tej sytuacji nawiązuje także aktualna regulacja art. 475 § 2 k.c.

Natomiast może pojawić się wątpliwość, czy roszczenie o surogaty może powstać w sytuacjach określonych w art. II.4 § 1 lit. (b) i (c).

W przypadku gdy niespełnione świadczenie miało osobisty charakter, wydaje się, iż w żadnym wypadku nie można mówić o jego „zbyciu lub utraceniu”. Zatem w tym sensie surogaty świadczenia osobistego są nie do pomyslenia. Można byłoby rozważać uznanie w drodze analogii za surogat świadczenia osobistego tego wszystkiego, co dłużnik uzyskał, dokonując analogicznego świadczenia na rzecz innej osoby, zamiast na rzecz wierzyciela. Wydaje się jednak, że nie da się ustalić tożsamości świadczeń osobistych (świadczonych osobie trzeciej zamiast wierzycielowi), tak jak ustalałoby się to w przypadku zbycia osobie trzeciej rzeczy oznaczonej co do tożsamości. Także nie byłoby zasadne traktowanie jako „utruty” świadczenia osobistego utraty przez dłużnika możliwości do jego świadczenia (np. utraty zdolności do pracy). Uzyskane wówczas ewentualnie przez dłużnika odszkodowanie za niezdolność do pracy albo ubezpieczenie z tytułu takiej niezdolności nie będzie odpowiednikiem świadczenia osobistego, które wierzyciel miał od tego dłużnika uzyskać.

Natomiast art. II.4 § 1 lit. (b) pozbawia wierzyciela możliwości domagania się wykonania zobowiązania zgodnie z jego treścią, gdyby wymagało to ze strony dłużnika nieuzasadnionych ekonomicznie starań, a jednocześnie przedmiotem świadczenia byłyby dobra powszechnie dostępne. W takiej sytuacji interes wierzyciela będzie mógł zostać zaspokojony wyłącznie poprzez uzyskanie przedmiotu świadczenia (rzeczy, prawa lub usługi) od innego podmiotu (wykonanie zastępcze) i ograniczenie się do roszczeń odszkodowawczych. Jest to pewna postać subiektywnej niemożliwości gospodarczej świadczenia: gdy spełnienie świadczenia dla konkretnego dłużnika pozostaje możliwe, lecz powodowałoby znaczne trudności, w praktyce oznaczające nie tylko trudności organizacyjne po jego stronie, ale i takie, które są możliwe do przewyciężenia, lecz nadzwyczajnie wysokimi kosztami. Zapewne w tych sytuacjach surogaty pierwotnego świadczenia pojawią się u dłużnika zupełnie wyjątkowo. Mogłaby to być przykładowo kwota ubezpieczenia za niedoście do skutku określonej inwestycji albo otrzymane przez dłużnika od osoby trzeciej wynagrodzenie za zbycie jej tego, co dłużnik przygotował na poczet niedoszłego (niepodzielnego) świadczenia, a czego przyjęcia odmówił wierzyciel na skutek na przykład realizacji jedynie części powiniennych działań.

Jeżeli wierzyciel dokona już transakcji zastępczej (tj. nabeździe przedmiot świadczenia u osoby trzeciej) oraz uzyska od dłużnika odszkodowanie pokrywające powstałe w związku z tym szkody – roszczenie o ewentualne surogaty nie będzie mogło już od dłużnika być dochodzone. Wierzyciel jednak mógłby nie zaspokajać swego interesu w ten sposób, ale może wybierać żądanie surogatów, co będzie wymagało od niego spełnienia wzajemnego świadczenia.

B.3. Wykładnia

Roszczenie o wydanie surogatów nie jest roszczeniem „pierwszego rzędu” (roszczeniem o wykonanie zobowiązania zgodnie z jego treścią), lecz jednym ze środków przyznanych wierzycielowi z powodu naruszenia zobowiązania. Roszczenia tego wierzyciel może dochodzić alternatywnie do roszczeń odszkodowawczych po odstąpieniu od umowy lub łącznie z odszkodowaniem (jeżeli wartość surogatów nie naprawia w pełni szkody, może dochodzić odszkodowania w zakresie tej różnicy). Może on żądać wydania wszystkich surogatów także wówczas, gdy mają wyższą wartość niż pierwotne świadczenie. Wierzyciel musi jednak spełnić wówczas własne świadczenie. Natomiast dłużnik nie może zwolnić się z zobowiązania, świadcząc surogaty, jeżeli wierzyciel ich nie żąda.

Mimo że przepis ten nie odnosi się wprost do sytuacji, gdy roszczenie o wykonanie zgodnie z treścią wygasło jedynie co do części podzielonego świadczenia i w jego miejsce pojawiły się surogaty, należy go także stosować do tej sytuacji.

B.4. Przykład

1. X (kupujący) zawarł z Y umowę o sprzedaż kilku płyt ozdobnego kamienia, wybranego przez Y. Płyty miały być dostarczone do miejsca zamieszkania X. Po drodze z winy osoby trzeciej doszło do wypadku samochodowego, płyty pękły. Płyty były ubezpieczone.

[W takiej sytuacji X może żądać wypłaconego Y ubezpieczenia (albo przelania roszczeń o jego wypłatę), samemu spełniając swoje świadczenie. Będzie to dla X korzystne, jeżeli kwota ubezpieczenia jest wyższa niż cena, którą miałby sam zapłacić. W przeciwnym wypadku (gdy odszkodowanie jest niższe niż cena, którą ma zapłacić) X zapewne skorzysta z uprawnienia do odstąpienia od umowy, nie żądając surogatów i zwalniając się z obowiązku własnego świadczenia].